అంతరాత్మ

నేనూ, ప్రకాశరావూ పార్కులో కూచుని కళల్లో వాస్తవికతను గురించి చర్చించుకుంటున్నాం. ఆ చర్చ యెట్లా వచ్చిందీ నేనిప్పుడు సరిగా చెప్పలేను కానీ, అభ్యుదయ రచనల్లో దుష్టపాత్రలను సృష్టించేటప్పుడు ఆ పాత్రలు తమ వర్గానికే దుర్మార్గంగా వుండేటట్టు చిత్రించటం వాస్తవికత కాదని నేనన్నాను. ఆ దుర్మార్గం వర్గవైషమ్య జనితంగా వుండేనే తప్ప అభ్యుదయ దృక్పథం వ్యక్తం కాదని నేనంటున్నాను. ప్రకాశరావు ఇంచుమించు నాతో ఏకీభవిస్తున్నాడు.

ఈ సమయంలో "క్షమించండి" అంటూ ఆ యువకుడు మాకు సమీపంలో వచ్చి కూర్చున్నాడు. నేనతని కేసి ఆశ్చర్యార్థకంగా చూశాను. చాలా చిన్నవాడు. పాతికేళ్ళు కూడా వుండవేమో. పట్నంలో యెంతకాలం నుంచి వుంటున్నాడో తెలీదు గాని, తెలుగువాళ్ళ ఆకార వైఖరులు మారలేదు. మట్టిరంగు మిల్లుబట్టలు కట్టుకున్నాడు. నిండు చేతుల షర్టు, సైకిలు కట్టు ధోవతీ, పైన ఉత్తరీయం కూడా ఉంది. అప్పుడే ఏ బెజవాడనుండో దిగినట్టుగా వున్నాడు.

"మీరిప్పుడన్నమాట విన్నాను," అన్నాడా యువకుడు. "మీరు చెప్పే మాటలో నాకు నమ్మకం కుదరలా !"

"ఏమైనా తప్పు చెప్పానా ?" అన్నాను.

"మీకు అమ్మా, నాన్నా వున్నారా ?" అని అడిగాడు.

ఎందుకిట్లా అడుగుతాడా అని ఆశ్చర్యపడుతూ, "లేరు," అన్నాను.

"పోనీ అన్నదమ్ములున్నారా ?" అన్నాడు.

"దగ్గిర్లో యెవరూ లేరు," అన్నాను.

"మీ బంధువులెవరూ మీకు దగ్గిర్లో లేరనుకుంటాను ?"

"అవును."

"అందుకే మీకు సవర్గ దుర్మార్గం గురించి ఏమితెలీదు." అన్నాడతను.

"సవర్గ దుర్మార్గం నేనూ చూశాను. అన్నదమ్ములమధ్య కలహాలూ, భార్యాభర్తల మధ్య కలహాలూ వుంటాయి. కాని వాటికి ప్రత్యేక కారణాలుంటాయి. ఒకే వర్గానికి చెందిన కారణంగా వ్యక్తులమధ్య వైషమ్యం వుండదు. ఆ కారణాలు వ్యక్తిపరంగా వుంటాయిగాని వర్గపరంగా వుండవు," అన్నాను.

"అయితే మధ్యతరగతిలో కొన్ని వర్గాలనుగురించి మీకేమీ తెలియదు," అన్నాడా యువకుడు.

''చెబితే తెలుసుకుంటాను,'' అన్నాను, కపటవినయం నటిస్తూ.

ఆ యువకుడు కొంచెం ఆలోచించి, ''నా కధ చెబుతాను, వినండి'' అన్నాడు.

నా పేరు సుదర్శనం (అన్నాడు యువకుడు). నేను మద్రాసులోనే పుట్టాను, పెరిగాను. నా అవతారంచూసి పొరపాటుపడకండి. రెండేళ్లనుంచీ నేను ఆంధ్రలో వుంటున్నాను. మీబోటివారంతా ఆంధ్రను వదలి పట్నంవస్తే నేను పట్నంవదలి అటువేపు వెళ్ళాను. మా నాన్న చాలా ఏళ్లు పట్నంలో ఉద్యోగంచేసి రిటైరై మూడేళ్ళ క్రితం పోయినాడు. ఆయన పేరు చెబితే మీరు బహుశా గుర్తించవచ్చు. కాని చెప్పను. అది మీకు అనవసరం. మా నాన్న పోయేవరకూ మేం బాగా బతికాం. నా కిద్దరన్న లున్నారు. ఒక అక్కా, ఒక చెల్లెలుకూడా ఉన్నారు. మా అమ్మ బతికున్నది.

మా నాన్న "ఆధునికుడు". ఆయన ఈ మద్రాసులోనే చదువుకున్నాడు. ఆ రోజుల్లో వీరేశలింగం[1]గారిని కూడా యెరుగును. ఆయనకు మూఢ విశ్వాసాలంటే కోపం. మమ్మల్ని — కనీసం మా ముగ్గురు మగ పిల్లల్నీ — తన ధోరణిలో పెంచాడు. ఆయన బతికున్నంత కాలం మా అమ్మ కూడా ఆయన పద్ధతులే అవలం బించింది. ఆవిణ్ణి చాలా సంస్కారం పొందిన మనిషల్లే చూసేవారు. ఆవిడ మహిళల సభలకు వెళుతూ ఉండేది. కొన్ని మహిళా సమాజాలలో సభ్యురాలుగా ఉండేది.

రాజకీయాల విషయంలో మా నాన్నను నాస్తికుడనవచ్చు. ఆయనకు ఏ రాజకీయోద్యమంలోనూ విశ్వాసంలేదు. ఒక్క సంఘసంస్కారం విషయంలో తప్ప మిగతా ఏ విషయంలోనూ ఆయనకు విశ్వాసం లేదు. కాంగ్రెసు ఉద్యమా లన్నిటినీ ఆయన ఖండించాడు. వాటివెంట ప్రజలు సంస్కారం పొందలేదని కొన్ని కేకలు వెయ్యటంమటుకే నేర్చుకున్నారని ఆయన నమ్మాడు. ఆయన దృష్టిలో సంస్కారహీనులుగా ఉండి కాంగ్రెసు ఉద్యమంతో పైకివచ్చిన ప్రతివ్యక్తిని ఉదా హరణగా తీసుకుని, ఆయన కాంగ్రెసు ఉద్యమాలను ఖండించాడు. సంస్కారం గురించి ఆదర్శవాదం అవలంబించిన వారంతా ఇట్లాగే ప్రవర్తించారేమో అనుకుం టాను. మా అన్నలిద్దరూ కాంగ్రెసు భక్తులుగా తయారుకావటం ఆయనకు చెప్ప రాని బాధ కలిగించింది. "ఫలానా కాంగ్రెసు దౌర్భాగ్యుడు తన కూతురికి పదోఏట పెళ్ళిచేశాడు. పన్నెండోఏట అది ముండమోసింది. దానికి పెళ్ళి చెయ్యడు. నా కడుపున పుట్టినవాళ్ళు వాడి రాజకీయపక్షమా?" అని ఆయన ఆక్రోశించటం నే నెరుగుదును.

భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం రావటం ఆయన ఎరుగును. దానిక్కూడ

1. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు ప్రస్తావన.

ఆయన చలించలేదు. "ఈ కాంగ్రెసు వాళ్ళొచ్చి ఆఖరుకు శారదా చట్టమైనా[1] గట్టిగా అమలుచేస్తారని నాకు నమ్మకంలేదు. దొంగలూ దొంగలూచేరి ఊళ్ళుపంచుకుంటారు చూస్తూండండి!" అనేవాడాయన.

ఆయనకు కమ్యూనిస్టులన్నా కోపమే. సంసారానికి వాళ్లు పరమశత్రువులని, దరిద్రులనూ, మూఢ విశ్వాసపరులనూ వాళ్లు వెనక వేసుకువస్తారని, అందరికంటె గట్టిగా అరవటంతప్ప వాళ్ళ కింకో ఆశయం లేదని ఆయన దృఢ నమ్మకం.

ఇక హిందూమహాసభంటే[2] ఆయనకున్న ఆగ్రహం చెప్పనలవికాదు. వాళ్లు కమ్యూనిస్టులల్లే అసంస్కారులేగాక, కుసంస్కారులనికూడా ఆయన వాదం.

ఇదంతా ఎందుకు చెప్పానంటే ఆయన పోయిన మరుక్షణంనుంచీ మా కుటుంబంలో కలిగిన సాంస్కృతిక పరిణామం చూస్తే ఆయన ఏమనుకునేవాడో అని నేనిప్పటికీ ఆశ్చర్యపడుతుంటాను. ఆయన పోగానే ఆయన ఫీమాచేసిన మొత్తం పదమూడువేల చిల్లర మా అమ్మపేర వచ్చింది. అప్పటికే మా అన్నలిద్దరూ ఏవో ఉద్యోగాలు చేసుకుంటున్నారు. నేను మటుకు ఎస్సే ప్యాసై ఎఫ్ఫేలో ప్రవేశిం

---

1. శారదా చట్టం. శారదాబిల్లు-ఈ చట్టం ప్రస్తావన 1915-40మధ్య జీవితం ఇతివృత్తంగా ఉండే కథల్లో, నవలల్లో కుటుంబరావు తరచు తెస్తారు. రజస్వల అయ్యేనాటికి ఆడపిల్లకు పెళ్ళి చెయ్యాలని తండ్రి, ఆ పిల్ల పెళ్ళిచేసేటంతవరకు ఆ అమ్మాయి బహిష్టు రక్తాన్ని తాగాలి అనే అమానుష సంప్రదాయాన్ని సంస్కరించేందుకు ఉద్దేశించిన చట్టమే శారదా చట్టం. 1930 ఏప్రియల్‌లో ఈ చట్టం అమలులోకి వచ్చింది. శారదా చట్టం కర్త హర్‌బిలాస్ శారద. ఈ చట్ట ప్రకారం 18 ఏండ్లలోపు మగపిల్లలు, 15 ఏండ్లలోపు ఆడపిల్లలు పెళ్లిచేసుకోకూడదు. బాల్య వివాహాలకు శిక్ష మూడు నెలలు జైలు లేదా వెయ్యి రూపాయల జరిమానా. సనాతన హిందువులు సహజంగానే ఈ చట్టాన్ని వ్యతిరేకించారు. కుయుక్తులతో చట్టానికి తూట్లు పొడిచారు. 1933లో 7వ చట్టం వచ్చేదాకా ఫ్రెంచివాళ్ళ ఏలుబడికింద ఉన్న ప్రాంతాల్లోనూ, నైజాంవంటి రాజ్యాల్లోను బాల్య వివాహాలను చేశారు. (మరికొన్ని వివరాలకు చూడండి - కుటుంబరావు సాహిత్యం, నాలుగవ సంపుటం. పుటలు 137, 138).

2. హిందూ మహాసభ : మదనమోహనమాలవ్యా తదితర పంజాబీ నాయకులు 1915లో హరిద్వార కుంభమేలా సందర్భంలో ప్రారంభించారు. 1923 తర్వాత హిందూమత తత్త్వవాద ప్రయోజనాలకు ఈ సంస్థ బలమైన దన్ను నిచ్చింది.

చాను. అప్పటికే మా అక్కకు వివాహమయింది. ఆవిడ తాను కోరిన వరుణ్ణి పెళ్లాడింది. మా నాన్న కోరిక ప్రకారమే దమ్మిడి కట్నం లేకుండా, దుర్వ్యయం ఏమీ లేకుండా ఆవిడ పెళ్లి అయింది. ఆవిడ భర్త బియ్యేబీటి పాసై మన ప్రాంతాల ఉపాధ్యాయుడుగా ఉంటూండేవాడు. వారికిద్దరు పిల్లలు కూడా కలిగారు. మా చెల్లెలుకు మాత్రం యింకా వివాహం కాలేదు. మా నాన్న పోయేనాటికి దానికి పద్దెనిమిదేళ్ళు మాత్రమే. ఇంటరు రెండో ఏడు చదువుతూ ఉండింది.

మా నాన్న పోగానే మా అమ్మలో కలిగిన మార్పు వర్ణనాతీతం. ఆవిడ ఒక్క సారిగా పదమూడు,పన్నాలుగువేల రూపాయలకు అధికారిణి అయింది. ఆ డబ్బును ఆవిడ ఎట్లా ఖర్చు చెయ్యాలో మా నాన్న నిర్ణయించలేదు. మా నాన్న అనేక స్వల్ప విషయాలను గురించికూడా ఆవేశంగా మాట్లాడటం నే నెరుగుదునుగాని, ఆయన డబ్బును గురించి యెన్నడూ ఆలోచించినట్టు గాని, దానికి ఏ విధమైన ప్రాధాన్యమూ ఇచ్చినట్టుగాని నాకు జ్ఞాపకంలేదు. తాను అభిమానించేవారిలో ఎవరికి డబ్బుతో అవసరం వచ్చినా, తనదగ్గిర సిద్ధంగా డబ్బుంటే ముందూ వెనకా ఆలోచించకుండా ఆదుకునేవాడు.

మా అమ్మమటుకు తనదగ్గిర ఉన్నడబ్బును ఒక్క క్షణంకూడా మరిచిపోలేక పోయింది. భర్త పోయినందుకు ఏడిచేవాళ్ళు పరామర్శించే స్థితి ఇంకా దాటక పూర్వమే ఆవిడ ఆ పదమూడు వేలకోనూ ఇల్లు కట్టించటమేకాదు, కారు—చపు కలో వచ్చేది. పాతదైనా సరే పోనీ—కొనటమే కాదు, మా అక్క పిల్లలకు తోపుడు బళ్ళు కొనటమేకాదు, మా అక్కకు చెల్లెలికీ బంగారు తొడుగులు చేయించటమే కాదు— లక్షలకు విలువైన ఆలోచనలుచేసి అన్నీ నిజమయినట్టే ఆనందించింది. ఆవిడ ఆ డబ్బును ఒక్కక్షణం మరచిందనుకోను.ఎవరెవరికి ఎంతెంత ఆస్తి అనుకో కుండా సంక్రమించినా ఆ కథలను పవిత్రంగా చెప్పుకునేది. మానాన్న ఎప్పుడెప్పుడు ఎంతెంత మొత్తాలు దానధర్మాలు చేసిందీ చెప్పి, అటువంటి పనులు చెయ్యకుండా వుంటే మాకు ఆధమం యాభై వేలు రొఖ్ఖం ఉండి ఉండాలిసిందే ననేది. ఆ మధ్య రైలు ప్రమాదంలో చచ్చిపోయినవారి పిల్లలకు ప్రభుత్వం ఎంతో పరిహారం ఇచ్చినట్టు విని, "పోనీ, పాపం! సంపాదనపరుడు పోయినాక పిల్లలకు ఆపాటి ఇవ్వకపోతే ఎట్లా?" అన్నది. ఆవిడ మాటలు వింటుంటే రైలు ప్రమాదంలో చచ్చిపోవటంకంటె పోయినవారి పిల్లలకు డబ్బురావటం చాలా ముఖ్యమనిపించింది. ఎవరు ఏంలేదనుకున్నా సరే మా అమ్మ, "కొందాం!" అనేది. "కొందాం" అనేమాట ఎవరు ఏ క్షణంలో అన్నా అనవచ్చు. కాని ఆ రోజుల్లో మా అమ్మ అన్నప్పుడు ఆ "కొందాం" అన్న మాటకు పదమూడువేల తులాల బరువుండే దంటే మీరు నమ్మవచ్చు!

నేను మా అమ్మను గురించి ఎరగనివారి ఎదట ఇట్లా మాట్లాడుతుంటే, "వీడెంత అసహజమైన కొడుకు!" అని మీరు ఆశ్చర్యపడవచ్చు. అదే నే చెప్ప

పోతున్నది కూడా. నేను సహజమైన కొడుకును కాను. నా కెందుకో ఆవిడ తల్లిలాగా కనిపించదు. నేను ఆవిడను ఎవరో అల్లే పరిశీలించాను. ఆవిడ ముఖంలో కలిగే ప్రతి మార్పునూ, ప్రతిమాటలో ప్రతినొక్కునూ బద్ధవైరిలాగా గమనించి మనసారా ద్వేషించాను. ఆ డబ్బు నాకు రాకుండా ఆవిడచేతికి వచ్చిందని నాకు లోపల ఆక్కసు అనుకునేరు. అదెంతమాత్రం కాదు. నేను కాస్తకపటంగా ప్రవర్తించి ఉంటే నా డబ్బులో కొంత వచ్చిఉండేది. ఆవిడమీద నాకుగల అసహ్యాన్ని బయటపెట్టి నే నా డబ్బును దూరంగా కూడా ఉంచాను. ఆవిడ షరతు మీద ఆ డబ్బు ముట్టుకునేకంటె తిండికి మాడి చావటం మేలనిపించింది నాకు. ఆ డబ్బుమా నా ఆత్మగౌరవానికి మధ్య మా అమ్మ మనస్తత్వం సైంధవుడల్లే అడ్డుపడింది. నా కథ వినండి:

మా అమ్మలో మార్పు నాకే అసహ్యం కలిగిస్తే, మా చెల్లెలు నాకన్న కూడా మరింత అసహ్యపడింది. ''అమ్మకి నిజంగా మతిపోయింది!'' అని అది యెన్నో సార్లు నాతో అన్నది. నేనూ మా చెల్లెలూ ఒక వయస్సు వాళ్లం కావటంచేత నేమో, చాలా విషయాలలో ఏకీభవించే వాళ్లం. కాని ఏ విషయంలో కూడా మా అమ్మ విషయంలో కలిగినంత ఏకాభిప్రాయం కలగలేదన్నమాట. మా అమ్మ చదివేది కొంటానని ఉబలాటపడినా సరే మా చెల్లెలు చదువుకోకుండా, ''నాకది అక్కర్లేదు. నా కదంటే అసహ్యం!'' అనేసేది. ఒకసారి మా అమ్మ బజారు నుంచి మెచ్చుటగా జరీచీరె తెస్తే మా చెల్లెలు, ''ప్రాణంపోయినా నేనీ చీరె కట్టుకోను. మా కాలేజీలో ఆడపిల్లలంతా గేలిచేస్తారు. మగపిల్లలంతా వెంటపడతారు!'' అని ఖచ్చితంగా చెప్పేసింది.

కొద్ది రోజులపాటు మా అమ్మ నాలోనూ, మా చెల్లెలిలోనూ విరోధభావం వున్నట్టు గమనించలేదు. కనీసం గమనించనట్టు నటించింది. గమనించక విధిలేని పరిస్థితి యేర్పడ్డాక మేం తనను చూసి యేడుచుకుంటున్నామని ఆరోపించింది. ''నిన్ను చూసి ఏడుచుకోవటానికి నీలో ఏముంది?'' అని మా చెల్లెలు అడిగేసింది. దానికి మా అమ్మ నేరుగా సమాధానం చెప్పక, ''మీ నాన్న పోయినాక మీకు నన్నుచూస్తే గౌరవం పోయింది. బయటివాళ్ళే నయం. వాళ్ళు నన్ను వెనకటిలాగే చూస్తున్నారు'' అన్నది. ''వెనకటిలాగేం ఖర్మం? అంతకంటె బాగానే చూస్తున్నారు!'' అన్నది మా చెల్లెలు.

మా చెల్లెలనే మాటలు సరిగా నా మనసులోనుంచి వస్తున్నట్టే వుండేవి. కాని నేనా మాటలు అనగలిగివుండను. మా అమ్మ మనస్తత్వానికి నేను చలించినంతగా మా చెల్లెలు చలించలేదని, అందుకే నే ననలేని మాటలు అది అనేసేదని నా అనుమానం.

ఏమైనా మా అమ్మకు కావలసిన సంతృప్తి మేమివ్వలేకపోయాం. అటువంటి సంతృప్తి ఇచ్చినవాడు మా బావ—మా అక్క మొగుడు. ఆ భార్యాభర్తలు

మా నాన్న పోయినప్పుడు వచ్చారు. నాలుగు రోజులుండి వెళ్ళారు. మళ్ళీ వాళ్ళు నాలుగు మాసాల అనంతరం, వేసవి సెలవుల్లో పట్నం వచ్చారు. మా అమ్మ తనకు నామీదా మా చెల్లెలిమీదా ఉన్న కోపమంతా ప్రేమ రూపంలో మా అక్క మీద కురిపించింది. మా అక్క కూడా మా అమ్మకు తగ్గట్టుగానే ప్రవర్తించింది. ఆవిడ మా అమ్మ చెప్పే కబుర్లన్నీ ఎంతో ఆత్రంగా విన్నది. ఆత్రంగా వినటమేకాదు, ఆవిణ్ని బాగా ఎగదోసింది కూడానూ. మా అక్కా బావా వచ్చినరోజే మా అమ్మ వాళ్ళిద్దర్నీ వేసుకుని బజారుకు బయలుదేరింది. దీని కెంత ఉపోద్ఘాతం ! మా అమ్మ చేసిన హడావుడేనా? "ఒరే ! అబ్బాయ్ ? బాంకు నుంచి ఓ వందైనా డ్రా చెయ్యాలిరా? కాస్త ఈ పూట బాంకుకు పోయిరావూ? మా నాన్న నగా! అన్నట్టు పెయ్యా విడిగా ఫిక్సెడ్ డిపాజిట్టు వేశాం చూడూ? దానికి గడు వెప్పుడో!— ఆవిడ ఈ ధోరణిలో మాట్లాడుతుండగనే నేను అవతలికి వెళ్ళిపోయి నాను. నా మీద గొంతుదాకా కోపం వచ్చేవుంటుందిగాని అంతకుమునుపే రైలు దిగిన అల్లుడు కూతుళ్ళ యెదుట తన నిత్యజీవితం అసంతృప్తికరంగా వుంటోం దని బయటపడనిస్తే యెట్లా ? అందుకని నన్నేమి అనకుండా మాట్లాడక వూరు కుంది. ఆ రాత్రి దీపాలు పెట్టాక మా అమ్మా, మా అక్కా, బావా టాక్సీలో దిగారు – తోపుడు బండీ, ఆటవస్తువులూ మొదలైన వాటితో సహా!

కొన్ని రోజులపాటు మా అక్కా, అమ్మా అతుక్కుని ఊడిరాలేదంటే నమ్మండి. మా అమ్మ నా కోసమూ, మా చెల్లెలికోసమూ తలపెట్టిన ఖర్చును మేమిద్దరం యెంత ప్రతిఘటించామో, మా అక్క తమకోసం అమ్మ చెయ్యబూనిన ఖర్చును అంతగా ప్రోత్సహించింది. ఆవిడ ఒక చీరె కొంటానంటే మరోటికూడా కొనమనేది. మా అమ్మ మా బావకు ధోవతులు కొంటానంటే ఏకంగా సిల్కువి కొనమనేది. న్యాయం ఆలోచిస్తే, నేనూ, మా చెల్లెలూ మా అమ్మకు అసంతృప్తి కలిగించాం గనక, మా అక్క చాలా సంతృప్తి కలిగించివుండాలి. కాని అట్లా కలిగించిందని నేననుకోను. మా అక్కమీది అసంతృప్తి ఎప్పుడు ఏ రూపంలో బయటపడుతుందో చూడాలని నేను పొంచివున్నా నన్నమాట. మా అక్క వచ్చిన మూడోనాడు మా అమ్మ మా అక్క పిల్లలకు వీధిలో అమ్మే బెలూనులు అణా పెట్టి కొంటూ, "ఎంత డబ్బూ హతమై పోతోంది. ఏంచిత్రమో !" అన్నది. నాకు కలి గిన ఆనందం ఇంతా అంతా కాదు. గొప్ప పరిశోధకుడికి కొత్త విషయం తెలిసినా అంత ఆనందం కలగదు.

ఇక మిగిలిన పరిణామాలేవీ నా దృష్టిలో ఆశ్చర్యకరమైనవికావు. ఒక లక్షాధికారి మనస్తత్వం అణాదగ్గిర ఎప్పుడైతే పిల్లిమొగ్గవేసిందో అప్పుడే నేను రాగలవి కొంత వరకు వూహించ గలిగాను.

మా బావ శలవులు అయిపోయాయి. కాని మా అక్కకు పట్నం విడిచి పోబుద్ధి కాలేదు. వెధవది నూట డెబ్బైరెండు రూపాయలన్నర జీతానికి పట్నం

వొదిలేసుకుని దెక్కా దివాణం లేనిచోట పడివుండటం వృథా. కాస్తనింపాదిగా విచారిస్తే తన భర్తకు పట్నంలోనే ఏదో ఉద్యోగం దొరక్కపోదని మా అక్కయ్య అభిప్రాయపడింది. మా బావను ఉద్యోగానికి రాజీనామా ఇప్పించటానికి ఒప్పించింది. ఆయనకు అనుకున్నంత సులభంగా ఉద్యోగం దొరకలేదు. కాని మునిగిపోయిందేం? ఖర్చు చేసేటందుకు డబ్బున్నవి. కాలం హాయిగా వెళ్ళిపోతోంది.

తనదగ్గిర డబ్బున్నందుకు మా అమ్మ సంతోషించినమాట నిజమేగాని ఆవిడ పడ్డబాధ ఆవిడకన్న నేను బాగా గుర్తించాను. విరుద్ధభావాల మధ్య ఆవిడ నలిగ సాగింది. మా అక్కా ఆవిడా ఒకే కట్టగానే ఉన్నారు గాని లోలోపల యేదో రగులుతూ ఉన్నట్టు మధ్యమధ్య సన్నటి పొగలు వచ్చేవి. మా అక్క ఏదన్నా ఖర్చు చెపితే, మా అమ్మ దమ్మిడీలదగ్గిర్నుంచీ పొదుపుగా వాడుతున్నదానల్లే, "అబ్బ. అది లేకపోతే ఇప్పుడేమే? అన్నీ దండగమారి ఆలోచనలూ!" అనేది. ఆ మర్నాడే దానికి పదింతలు దండగమారి ఖర్చుచేసేది—మా అక్క కోసమే. ఒకసారి మా అక్క రెండు రూపాయలిమ్మని అడిగితే, "నన్నడగాలిటే? తీసుకోరాదూ?" అనేది. ఆ మర్నాడే మా అక్క పెట్లోనుంచి అర్థరూపాయి తీస్తే మా అమ్మ దానికోసం వెతుక్కుని, రాద్ధాంతంచేసి, "క్షణం కిందట పెట్టిన డబ్బులు మాయమవుతై" అనేది. "నేను తీశానమ్మా! ఎందుకంత ఆర్భాటం చేస్తావ్?" అని మా అక్క అంటే, "కాస్త చెప్పకూడదు? నాకు వెతకటం తప్పునుగా" అనేది.

ఎంతసేపూ మా అమ్మకూ, డబ్బుకూ గల చుట్టరికంగురించే మాట్లాడుతున్నానని విసుక్కోకండి. ఇంకా ఇతర విషయాలు— మానాన్న చూస్తే నిర్ఘాంతపొయ్యేవి కొన్ని జరిగాయి. మా అక్కపిల్లలు వచ్చాక వాళ్లు తుమ్మినా, దగ్గినా మా అమ్మ వాళ్ళకు దిష్టితీసేది. మా నాన్న హయాంలో ఈ దిష్టి ఎరగం. దిష్టితోబాటు దేవుళ్ళకు మొక్కోటాలు వారాలూ, వర్జాలూ చూడటాలూ, శకునాలు పాటించటాలూ ప్రారంభమైనాయి. వీటికి మా బావ ఊతం యివ్వసాగాడు. ఆయనకు జ్యోతిషంలోనూ, హస్తసాముద్రికంలోనూ, అంకెల శాస్త్రంలోనూ కొంత ప్రవేశం వుంది. నేను చూస్తుండగానే తిరపతియాత్ర కూడా ఒకటి జరిగింది.

ఇవన్నీ ఉండగా మా చెల్లెలు పెళ్ళి సమస్య ఒకటి వచ్చింది. మా అక్క పెళ్ళిగురించి మా నాన్న యెన్నడూ ఆదుర్దా పడలేదు. సంబంధాలు వెతికినా మా అక్కకు తెలీకుండా ఎన్నడూ వెతకలేదు. మాచెల్లెలితో చెప్పకుండాకూడా మా అమ్మ సంబంధాలు స్థిరపరచటానికి ప్రయత్నించింది. "మనకులం, మనశాఖ" చాలా ప్రాముఖ్యం వహించాయి. నా సహాధ్యాయి అన్న ఒకడు మా చెల్లెల్ని చేసుకోవటానికి ఇష్టపడినట్టు తెలియజేశాడు. కాని "మావాడు" కాదని మా అమ్మ కొట్టి పారేసింది.

"కావలిస్తే అమ్మాయికి నేను కట్నం ఇస్తాగా! మంచి సంబంధమే చేద్దాం!" అనేది మా అమ్మ.

మా అమ్మకు ఇష్టమైందని తెలిశాక మా చెల్లెలు ఏ సంబంధమైనా కొట్టి పారేసేస్థితికి వచ్చింది. దీనివల్ల కొన్ని మంచిసంబంధాలు పోయాయేమోకూడానూ! కాని అది లక్ష్యపెట్టలేదు.

మా అమ్మకు అక్కకూ మధ్య పొగలురావటమల్లా మంటలు రేగటందాకా వచ్చింది. ఎవరూ తక్కువతిన్నవాళ్లు కారు.

"తే, తే, అంటావు, యెక్కణ్ణించి తెచ్చేదే? నీకన్న చిన్నవాళ్ళున్నారు. వాళ్ళిద్దరూ నా డబ్బు కానీ ముట్టరు. ఎంతపెట్టినా నీకు మెప్పులేదు. తే, తే అనటంతప్ప నీ కింకేమీ తెలీదు!" అని మా అమ్మ.

"నిన్నసలెవరు పెట్టమన్నారూ? నీ మాటలకు మోసపోయికాదూ మేం నిక్షేపమంటి ఉద్యోగం మానుకుని ఈ దిక్కుమాలినచోట పడింది? నీ మిగిలినపిల్లలకు పెట్టొద్దని నే నన్నానా?" అని మా అక్క.

మా అక్క ఆగ్రహం మామీదికికూడా తిరగసాగింది—తన సొత్తేమో మేం అపహరిస్తున్నట్టు!

నేను ఎమ్మే పరీక్షకు కూచున్న ఏడు మా అన్నలిద్దరూ శలవులకు వచ్చారు, కుటుంబాలతోసహా. మా అమ్మ తన ధనికత్వమూ, ఆప్యాయతా వాళ్ళమీద చూపింది. కొద్దిరోజుల పాటైనా వాళ్లు మా అక్కలాగా ప్రవర్తిస్తారనుకున్నది మా అమ్మ. కాని ఆ ఆశ పారలేదు. వాళ్లు ఆవిడడబ్బు ఖర్చుచెయ్యటానికి ఒప్పుకున్నారుగాని దానికి ప్రతిఫలంగా ఆవిణ్ణి ఉబ్బెయ్యటానికి మటుకు సిద్ధపడలేదు. మా బావకూ వాళ్ళకూ అసలు పడలేదు. అతను సంవత్సరంనుంచీ ఇక్కడే తిష్ఠవేసి ఉండటం వాళ్ళకేమీ రుచించలేదు. మొగుణ్ణి వెనకేసుకొచ్చి మా అక్క వాళ్ళతో చచ్చేట్టుపోట్లాడింది. తనకొడుకుల్ని వెనకేసుకొచ్చి మా అమ్మ మా అక్కతో పోట్లాడింది. వాళ్లున్నన్నాళ్ళూ కొంప యెట్లా ఉండాలో అట్లా ఉంది. చాల రోజులకు ఆప్తులు కలుసుకున్న వాతావరణం ఏకోశానా నాకు కనిపించలేదు. అన్నలు తమ్ములకేమవుతారో, చెల్లెళ్లు అక్కలకేమవుతారో మా కుటుంబాన్ని చూసిన వాళ్ళకి అర్థమై ఉండేదికాదు.

దురదృష్టవశాత్తూ ఈ శలవులైపోయేలోగానే మా రెండో అన్నకు పట్నం బదిలీ అయింది. ఆయన మళ్ళీ వెళ్ళిపోలేదు. మా ఇంటి వాతావరణం చెప్పటానికి వీల్లేదు. రోజూ కొట్లాటలే. ఈ కొట్లాటలకు కారణాలుండేవేగాని ఆ కారణాలకు అర్థం ఉండేదికాదు.

నేను సమ్మెలు చూశాను. పోలీసుల లాఠీఛార్జీలు చూశాను. ఎన్నో ఘోరాలు చూశాను. కాని మా ఇంట్లో జరిగే పోట్లాటలంత అర్థరహితమైన సంఘటనలు యెక్కడా చూడలేదు. ఇంత తినడానికుండి బతకటం చేతకాని మధ్యతరగతి కుటుంబంలో పుట్టినవాడు తప్ప ఈ కొట్లాటలను ఊహించుకోలేడు. ఇంట్లో డజను

ముంది ఉంటే ఏ ఇద్దరిమధ్యనైనా శత్రుత్వం ఉండేది. అది అచ్చగా స్వార్థంతో కూడుకున్నదికూడాకాదు.

ఒక ఉదాహరణ చెబుతాను: మా చిన్నన్న వచ్చాక ఆయన మా బావగారికొక ఉద్యోగం ఇప్పించటానికి ప్రయత్నించాడు. జీతం తక్కువ. నూటపాతికే. మా అక్క మా చిన్నన్నమీద మండిపడింది. "నువ్వు మూడొందల రూపాయల ఉద్యోగం చెయ్యాలా? మా ఆయనకు నూటపాతికా! చేతకానివాడివి ఊరుకోరాదూ? తగుదునమ్మా అని రాకపోతే ఏం ? నిన్ను ఉద్యోగం ఇప్పించమని కాళ్ళావేళ్ళా పడ్డామా ?'' అని గయ్ గయ్‌లాడింది. మా చిన్నన్న నాలుగూ పెట్టాడు. ఇంతకూ మా బావ ఆ ఉద్యోగం ఒప్పుకున్నాడు. ఒప్పుకుంటే ఏమయింది ? రోజూ వచ్చి మా చిన్నన్నను దెప్పేవాడు. పని జాస్తిట ! తనను తగినంత గౌరవంగా చూడరుట ఆఫీసులో ! శనివారంకూడా పనిచెయ్యాలిట ! ఉద్యోగం మాష్టరు పనల్లే లేదుట !

ఎవరు ఏ క్షణాన ఎవరిపక్షమో ఎవరికీ తెలీదు. ఒకరోజున, ముహూర్త బలాన్నిబట్టి మా అమ్మ మా చిన్నన్నను వెనకేసుకొచ్చి మా అక్కతో ఏదో అన్నది. మా అక్కకు కోపం రెచ్చిపోయి మొగుడితో "ఈ వెధవకొంపలో నే నొకక్షణం ఉండను. ముందువెళ్ళి ఇల్లుచూస్తారా చూడరా ?'' అన్నది. అసలు మా అక్క వారానికోసారి వేరే ఇంటికి వెళ్ళేనంత పనీ చేసేది. ఇల్లులేకనో, సామాను పట్టుకెళ్ళటానికి సమయానికి డబ్బులేకనో మానేసేది.

ఇట్లావుండగా మా చెల్లెలు—ఇంటరు[1] పూర్తిచేసి ఇంటిదగ్గరే వుంటున్నది—తన పెళ్ళి ప్రయత్నాలు తానే చూసుకోసాగింది. ఈ సంగతి కొన్నాళ్ళు మా వాళ్ళకి తెలీదు. అందరికన్న ముందు తెలిసింది నాకే. అప్పటికే ఉభయపక్షాలూ పెళ్ళి స్థిరం చేసుకున్నారు. నే నెవరితోనూ చెప్పలేదు. కాని మా చెల్లెల్ని చేసుకోబొయ్యేవాణ్ణి గురించి మటుకు కొంత ఆరా తీసి కొంత వరకు తృప్తిపడ్డాను.

మా చెల్లెలి రహస్యం మా అక్క కనిపెట్టింది. మా చెల్లెలి డ్రాయరు వెతికి అందులోంచి ఒక చిన్న ఉత్తరం తీసింది. మా చెల్లెలి రంకు కనిపెట్టినట్టుగా మాట్లాడింది మా అక్క. మా చెల్లెలు పోట్లాడింది.

"నీ విషయాలు నువ్వు చూసుకో. నా జోలికిరాకు!" అని అది సలహా చెప్పింది.

మా అమ్మ పంచాయితీ చేసింది. ఆ వుత్తరం రాసిన వాడిపేరు చెప్పమని మా చెల్లెల్ని నిలవేసింది. నేనూ, మా చిన్నన్నా మా చెల్లెలి పక్షం అయినాం. మా బావ భార్యపక్షం అయినాడు. ఆ చర్చ వర్ణనాతీతం. ఎవరో సంబంధంలేనివాళ్ళ రంకు గురించికూడా అంత ఆసక్తి కనబరచం. మా చెల్లెలు మటుకు పరీక్షకు నిలబడింది. దాని నోట ఒకమాట రాలేదు.

---

1. S.S.L C అంటే 11 వ తరగతి తర్వాత రెండేళ్ళ ఇంటర్‌మీడియేట్.

తరవాత కొద్దిరోజులకే దాని పెళ్ళి అయింది. మా అమ్మ రాజీకివచ్చి ఈ పెళ్ళికి కనీసం వెయ్యిరూపాయలైనా ఖర్చుపెట్టటానికి యత్నం చేసింది. అనేక వస్తువులు కొన్నదికూడా. మా చెల్లెలు వాటిలో ఒక్కటీ ముట్టుకోలేదు.

ఈ పెళ్ళికి ముందే నేను ఉద్యోగం సంపాదించుకుని పట్నం వదిలేశాను. ఇల్లు వొదిలేసినాకనే నాకు మనుష్యులమీద అభిమానమంటూ పుట్టింది. ఇంకొకరిని అర్థంచేసుకోవటమూ, ఇంకొకరి కష్టసుఖాలు పంచుకోవటమూ మొదలైనవి నాకు బయటి ప్రజలు నేర్పారుగాని, ఇంట్లో వాళ్లుకారు. ఈ యింట్లోవాళ్ళ మీదనైనా దూరం వెళ్ళాకనే యేదో అభిమానం పుట్టింది. మొన్ననే మళ్లీవచ్చాను.

నేను మా ఇంట్లో అడుగుపెడుతుండగానే మా వాళ్లంతా ఎగబడి పెద్ద శుభవార్త చెప్పినట్లు ఎంతో ఆనందంతో ఒకరికొకరు అడ్డంవస్తూ చెప్పారు. తీరా వింటే మరేమీలేదు. మా బావగారికి ఉద్యోగం ఊడిందిట! అందులో మా అమ్మ పట్టలేనంత ఆనందం పొందడానికేముందో, మా వదినె అందరికీ అడ్డంవచ్చి అందరి కన్నా గొంతుచించుకొని పరవశమైపోవటాని కేముందో నాకర్థంకాలేదు. ఇది ఒకటేకాదు, మా బావ ఒక్కడికే కాదు; ఆ కొంపలో యెవరికి యెదురు దెబ్బ తగిలినా మిగిలినవారంతా ఏకగ్రీవంగా నవ్వటానికి సిద్ధంగా వున్నారు. ఇది మా ఇంటి కథ. దీనికి అర్థం ఏమన్నావుంటే మీరు చెప్పండి. తెలుసుకోవటానికి నేను సిద్ధంగా వున్నాను.

ముద్రణ : ఆంధ్రజ్యోతి, (మాసపత్రిక) జనవరి 1953.